

MİLLÎ EGEMENLİK İLKESİ VE ANAYASALARIMIZ

Prof. Dr. HAMZA EROĞLU

Millî egemenlik ilkesi, yeni kurulan Türk Devletinin temel dayanağı ve yapıcı gücüdür.

Egemenlik (hâkimiyet), devlet kudretinin bir vasfıdır. İç hukukta (millî hukukta) en üstün kudret, milletlerarası hukukta da bağımsız bir gücü ifade eder. Devletin iç hukukta egemen olması, yani üstün gücü, üstün iktidarı elinde bulundurabilmesi, milletlerarası hukuk alanında bağımsız olması ile mümkündür.

Egemenlik, daha önceleri dilimizde hâkimiyet kelimesi olarak kullanılmakta idi. Egemenlik ve hâkimiyet eş anlamlı kelimelerdir. 1921 ve 1924 Anayasalarında, kelime “hâkimiyet” olarak kullanılmasına karşılık 1961 ve 1982 Anayasalarında egemenlik kelimesi kullanılmıştır.

Lügat anlamı ile hâkimiyet, hükmeden, buyuran üstün gücü ifade etmekte; hâkimlik, âmirlik ve üstünlük anlamında kullanılmaktadır.

Kendinden daha üstün ve daha yüksek bir güç tanımama, buyruğunu yürütme, egemenliğin bir vasfı, bir özelliğidir.

Millî egemenlik teorisine göre, egemenliğin sahibi millettir. Millî egemenlik, milletin kendi kaderini kendi eliyle çizmesi, kendisini yönetenleri, her türlü baskıdan ve etkiden uzak olarak seçmeleridir.

Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'e göre, “Millî hâkimiyet prensibi, halk hükûmeti fikrinin hukukçular atelyesinde aldığı hususî bir şeklidir”¹. Demokrasi yahut halk hükûmeti fikri ile millî egemenlik fikri, ifade farklı olmakla beraber aynı şeydir. Öncelikle belirtmek gerekirse egemenlik, millet denilen varlığın, topluluğun genel iradesidir. Bu irade, üstün iktidar ve güç olarak millete aittir. Egemenliğin menşei ise, ilâhî iradeye değil, millî iradeye dayanmaktadır. Millet iradesi ise ferdî iradelerin toplamına eşit değildir. Ferdî iradelerin bir araya gelmesinden, kaynaşmasından, sentezinden oluşmuştur. Millî egemenlik, milletleşme olayına bağlı olarak millet iradesidir. Millî egemenlik aynı zamanda milletin bölünmez, devredilemez iradesidir.

¹ Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilât Hukuku, C.I., Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri, F. 1. İstanbul, 1960, s. 207.

Millî egemenlik anlayışı, millet denilen topluluğun bağımsız bir hukukî ve siyasî gerçek olduğu fikrine dayanır.

Millî egemenlik teorisinde millet, kendisini oluşturan fertlerden ayrı ve onların üstünde bir kişiliğe, bir iradeye sahiptir ve egemenlik bu kolektif kişiye, millet iradesine ait bir haktır. Millî egemenlik teorisinde millet iradesinin ferdî iradelerden ayrı, farklı, bağımsız bir hüviyeti, anlamı ve değeri vardır².

Egemenlik, devlet kudretinin bir vasfı, bir niteliği olarak bugünkü şekli ile ilk çağda bilinmemekte idi. Aristo'ya göre devletin belirgin niteliği, bugünkü anlamı ile egemenlik değil otarşi yani kendi kendine yeterlik idi. Başka bir devlete muhtaç olmama, toplum olarak yaşamın esasını teşkil eylemekte idi.

Ortaçağda devletin varlığı mutlak krallıkta görüldüğünden, devlet ile kral aynı şahsiyette belirdiğinden, kral kendinden üstün başka hiçbir güç tanımamakta, hâkimiyet, hükümranlık kralın bir özelliği olmakta idi. Uzun mücadeleler sonucu merkezîyetçi monarşilere (hükümdarlıklara) tanınan bu yetkiler, özellikle Fransa'da krala geniş imkânlar vermekte idi. "Devlet benim diyen" kral, kendisine rakip bir iktidar tanımamakta, devlet gücünü ifade etmekte idi.

Krala mutlak egemenlik tanıyan bu anlayış, Fransız İnkılâbı ile yerini millî egemenlik anlayışına, teorisine bırakmıştır. Fransız İnkılâbı ile, egemenlik bir kişiden, kraldan, bir topluluğa, millete intikal eylemiş ve daha sonraki gelişmeleri ile de anayasalarda yer almıştır.

Egemenliğin topluluğa intikali ile egemenlik demokratik bir hüviyet kazanmıştır. Egemenliğin kaynağını, toplumda, halkda veya millette gören bu zihniyet, anlayış, XVIII inci yüzyıldan çağımıza kadar, uygulama alanında başarıya ulaşmıştır.

Millî egemenlik teorisi, bir takım özellikler taşır.

Millî egemenlik teorisine göre, egemenlik, kayıtsız ve şartsız millete aittir. Ancak, millet soyut (mücerret) bir kişi olduğu için, millet iradesi temsilcileri vasıtası ile ifade olunur. Temsilî demokrasi, teorinin kaçınılmaz bir sonucudur.

Millî egemenlik teorisi aynı zamanda temsilî demokrasinin eksiksiz, kusursuz, en saf şekilde kullanılmasını gerektirir. Halkın, millet temsilcileri üzerinde etki ve denetim yetkisi yoktur. Seçilen milletvekilleri, seçtikleri

² Recaî G. Okandan, Hükümranlık Kudreti ile Buna Dahil Yetkiler Bakımından 20 Nisan 1340 Esas Teşkilât Kanununun Hususiyetleri, İ.Ü.H.F.M., c. XXVIII, sayı 2, s. 324.

bölgenin değil, milletin temsilcisidirler. Seçmenler, temsilcilere direktif ve talimat veremezler.

Halkın, yasama meclisine müdahale ve iştirâkı, referandum, kanun teklifi ve veto yolu ile katılması mümkün değildir.

Millî egemenlik teorisine göre, seçmenler, temsilcileri seçerken, bir egemenlik hakkı değil, sadece seçim yetkisi kullanmaktadırlar.

Millî egemenlik teorisinde, temsilcilerin iradesi, milletin iradesi demek olduğundan bu iradenin meclisin dışında bir kuvvet tarafından, Anayasa Mahkemesi tarafından kontrolü mümkün değildir.

Millî egemenlik anlayışı soyut ve şekilci bir demokrasi anlayışına da yol açmaktadır.

Genel iradenin, millî iradenin devir ve ferağ edilmemesi, bölünmezliği, kuvvetler birliği sistemini zorunlu kılar. Bölünmeyen, devir ve ferağ edilmeyen millî irade, egemenliğin üç ayrı kuvvet elinde bulundurulmasını da imkânsız kılar.

Millî egemenlik prensibi, monarşi ile, monarşik devlet düzeni ile de bağdaşamaz.

Türk İnkılâbının bir temel ilkesi olan millî egemenlik ilkesinin, Türk siyasî hayatında yer alışı ve kamu hukukuna girişi, Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile, Türk İnkılâbının aksiyon evresi ile başlar. Yeni Türk Devletinin kuruluş hazırlıkları içinde, fikrî ve nazarî yönden gelişen ve oluşan millî egemenlik ilkesi, yeni Devletin kuruluşu ile kamu hukukunun bir ilkesi olmuş ve anayasalarımıza girmiştir.

Öncelikle, yeni Türk Devletinin kuruluş hazırlıkları içindeki gelişmeyi, daha sonra da, devletin kuruluşundan sonraki gelişmeleri inceleyeceğiz.

I- YENİ TÜRK DEVLETİNİN KURULUŞ HAZIRLIKLARI İÇİNDE MILLÎ EGEMENLİK İLKESİ

Türk Anayasa Hukukunda egemenliğin topluluğa ait olmasını gösteren bir pozitif metnin varlığına ne Tanzimat, ne Birinci ve ne de İkinci Meşrutiyet dönemlerinde rastlamak mümkündür. Millî egemenlik ve bunun tabii bir sonucu ve devamı olarak millî irade mefhumları, siyasî hayatımıza Millî Mücadele ile birlikte girmiştir.

Egemenliğin Padişaha değil fakat kayıtsız şartsız ve doğrudan doğruya Türk Milletine ait olduğu zihniyetini devlet hayatımıza kazandıran, onu kamu hukukunun bir temel ilkesi haline getiren Atatürk olmuştur. Büyük insan daha Anadolu'ya ayak basar basmaz bu fikri ve ideali gerçekleştirmek azim ve kararı ile hareket etmiştir.

a) Samsun'dan Sadarete yollanan rapor:

Mustafa Kemal Paşa'nın millî egemenlik ilkesine dayanan ilk açıklaması, Samsun'dan Sadarete (Başbakanlığa) gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporda belirtilmiştir.

“Millet, millî hâkimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışacaktır”³.

Böylece ilk defa resmen, millî egemenlik teorisi, resmî bir evrakta dile getirilmekte, millî egemenlik millet için bir hedef olarak gösterilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, aslında bu raporla Saltanata karşı gelmekte, bir ihtilâl programı hüviyetini taşıyan raporu ile fikrî yapısı bakımından gerçek kimliğini ortaya koymakta idi. Millî iradeye dayanarak, millet birliğini sağlamak, milletin azim ve kararını bu şekilde belirtmek, Atatürk gibi birleştirici ve yapıcı bir liderle mümkün olabilirdi. 38 yaşındaki genç bir generalin Millî Mücadele için millî egemenlik ilkesine dayanması dâhice bir buluş olduğu kadar, devlet hayatı ve siyaset bilimi hakkındaki engin düşünce ve fikir gücünü de ortaya koyuyordu.

b) Amasya Tamimi:

21-22 Haziran 1919 meşhur Amasya Tamimi ile “Milletin istiklâlini yine milletin âzim ve kararı kurtaracaktır” parolası, millet egemenliğine ve millî istiklâle yer vermektedir. Böylece Amasya Tamimi ile millî egemenlik esasına dayanan hükûmet fikrinin ilk tohumu atılmış olunuyordu.

Sultan-Halifeye karşı millet iradesine değer ve yer veren millî hakimiyet ilkesi, Amasya Tamimi ile Türk siyasî hayatında yer almıştır. Amasya Tamimi aynı zamanda millî iradeye, millet hâkimiyetine dayanmayan millî bağımsızlığın da mevcut olamayacağı gerçeğini de ortaya koymuştur. Amasya Tamiminde yer alan, millî egemenlik ilkesi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarına da etkili olmuş, daha sonraları, “hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu,, düsturunu ortaya koymuştur.

c) Erzurum Kongresi:

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi, aldığı kararlarla, bir taraftan millî birliği ve beraberliği sağlamağa çalışmış, millî hudutlar içinde vatan bütünlüğünü ve ayrılık kabul edilemeyeceğini açıkça dünyaya duyurmuştur. Misâk-ı Millî'nin ise ilk tohumları bu Kongrede atılmıştır.

³ Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da, Ankara, 1959, s. 50.

“Kuvayi Milliyeyi âmil ve iradeyi milliyeyi hâkim kılmak esastır,, sözü, millet egemenliğinin değerini ortaya koymaktadır.

d) Sivas Kongresi:

4 Eylül-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi kararlarını aynen kabul ederek, O’nu bütün ülkeye yaymış ve bütün ülke için geçerli saymıştır.

Sivas Kongresinden sonra, İngiliz Amirali de Robeck’in 17 Eylül 1919’da Lord Curzon’a gönderdiği rapor, Anadolu’da gelişmeye başlayan milli hareketin, millete dayanmış olması, esas amacı itibarıyla da cumhuriyete yönelmiş bulunmasıdır.

“Alınan bütün haberlere göre, milli hareket, Anadolu’da müstakil bir cumhuriyete doğru gelişmektedir. Bu hareket, İstanbul’dan bilhassa Harbiye Nezaretinden desteklenmektedir. Bu yeni milliyetçi parti, bugünkü Damat Ferit Hükûmetinden ziyade, halk efkârını temsil etmektedir. Hükûmetin kabul edeceği bir anlaşma, barış ve huzur getirmeyecektir. Çünkü milliyetçiler onu kabul etmeyeceklerdir. Onlara, silâh kuvveti ile kabul ettirmek gerekecektir. Hükûmetin emri artık yapılmamaktadır”⁴.

Başarıya ulaşan Sivas Kongresi sonu İstanbul Hükûmeti (Damat Ferit Paşa’nın hükûmeti) istifaya mecbur kalmış, yeni kurulan hükûmet de imzalanan Amasya Protokolü ile Anadolu’yu tanımış ve ülke çapında seçimlerin yapılmasına rıza göstermişti. Ancak seçilen millet vekilleri işgal altındaki İstanbul’da toplanmışlar, millet iradesini serbestçe temsil etmekten uzak kalarak kısa bir süre sonra, İstanbul Meclis-i Meb’usanının dağıtılması ile vazifeleri de sona ermiştir.

12 Ocak 1920’de İstanbul’da toplanan Meclisi Meb’usan en önemli hizmetlerden biri olmak üzere Misâk-ı Millî’yi hazırlamış, 16 Martta işgal kuvvetlerinin tehdidi altında kalarak dağılmıştı. 1876 Anayasasına göre kurulan ve yetkileri sınırlı olan bu meclis, millî iradeyi tam olarak temsil etmekten de uzaktı⁵.

Daha önce, işgal kuvvetleri altında bir meclisin serbestçe çalışamayacağını, tehdit ve baskı altında uğrayacağı âkibeti pek iyi kestiren, büyük devlet adamı Atatürk, Ankara’da olağanüstü yetkileri olan bir meclis (Millet Meclisi) kurmağa ve millî iradeyi bu mecliste gerçekleştirmeye karar

⁴ Tefik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu’da, s. 54, Not 77.

⁵ Seçimle iş başına gelmeyen Âyan Meclisi’nin de yasama yetkisi bulunması ve kanunları padişahın tasdik etmesi, yasama organının millî iradeyi temsiline imkân vermez.

vermişti. Ankara'da böyle bir meclisin, millet iradesine dayanan, millet temsilcilerinden oluşan bir meclisin, seçimler sonucu toplanması, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarına uygun düşmekte idi.

II-YENİ DEVLETİN KURULUŞU VE ANAYASALARA GÖRE MİLLÎ EGEMENLİK İLKESİ

a) T.B.M.M.'nin Açılışı ve Anayasa Niteliğinde Alınan Kararlar:

Mustafa Kemal Paşa'nın, 19 Mart 1920 tarihli tamimi (genelgesi) ile bütün ülkede seçimler yapılmış, Ankara'da toplanacak olan Millet Meclisinin hazırlıkları tamamlanmış, 21 Nisan'da yapılan çağrı ile, Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de toplanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa mülki ve askerî makamlara gönderdiği 22 Nisan 1920 tarihli telgraf ile 23 Nisan 1920 Büyük Millet Meclisi'nin vazifeye başlayacağından bu tarihten itibaren mülki ve askerî makamların ve bütün milletin müracaat edeceği, hitap edeceği makamın Meclis olacağını duyurmuştur⁶.

Seçimle işbaşına gelen Meclis, millet iradesini gerçekleştirdiğinden, milletin gerçek temsilcilerinden oluşmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Meclis Reisliğine seçilmesi ile hizmete başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi, tarihî büyük sorumlulukları üstlenen bir meclis olmuştur.

23 Nisan 1920'de kurulan Meclis, 1 numaralı kararı ile kendi kuruluşunu düzenlemiştir. Seçimle işbaşına gelen bu Meclise, ülkenin içinde bulunduğu şartlar da dikkate alınarak, kapatılan İstanbul Meclisi-i Mebusanının Anadolu'ya geçerek Millî Mücadeleye katılan üyeleri de, daha önce seçimle işbaşına geldiklerinden ötürü, yeni meclise katılma yetkisini elde etmişlerdir.

Meclisin açılışını izleyen günde, Atatürk'ün önerisi ile Meclis aşağıdaki esasları kabul etmiştir:

1) Mecliste mütekâsif (beliren) millî iradeyi bilfiil (gerçekten) vatan mukadderatına (alinyazısına) hâkim tanımak esas umdedir (ilkedir). Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkinde (üstünde) bir kuvvet mevcut değildir.

2) Türkiye Büyük Millet Meclisi teşriî (yasama) ve icraî (yürütme) salâhiyetleri (yetkileri) câmidir (kendinde toplamıştır).

⁶ Kemal Atatürk, Nutuk, C. I, Dokuzuncu basılış, İstanbul, 1969, s. 432.

Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükûmet işlerine bakar. Meclis Başkanı bu kurulun da başkanıdır.

Not: Padişah ve halife baskı ve zordan kurtulduğu zaman, Meclisin düzenleyeceği kanunî esaslara uygun olarak durumunu alır ⁷.

Atatürk'ün Nutuk'da da belirttiği gibi, "Efendiler, bu esaslara müstenit olan bir hükûmetin mahiyeti, sühuletle anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, hâkimiyet-i millîye esasına müstenit halk hükûmetidir. Cumhuriyettir," ⁸.

T.B.M.M.'nin kabul ettiği bu esaslar, daha ilk günden itibaren, millet egemenliğinin, yeni Devletin kuruluşundan itibaren, temel direği olduğunu göstermiştir.

Yeni kurulan Meclis, milletin tek temsilcisi sıfatı ile kuvvetler birliği eski deyimle vahdet-i kuva sistemini benimsemişti. Devrin zaruretleri gereği aşırı bir meclis hükûmeti sistemi benimsenmişti. Ayrı bir devlet başkanlığı mevcut değildi. Meclis başkanı aynı zamanda hükûmet ve devlet başkanı idi. Hükûmeti teşkil eden üyeler, Osmanlı İmparatorluğu devrinde gibi nazır ünvanı ile değil, meclise vekâlet hizmet gördüklerinden, vekil diye adlandırılıyordu. Bunlar, doğrudan doğruya Meclis tarafından ve kendi üyeleri arasından seçilmekte idiler ⁹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, millet iradesi ile işbaşına geldiğini, meşruluğunu inkâr edenlere karşı da varlığını tanıtmak zorunluğunu duyarak 29 Nisan 1920'de Hiyaneti Vataniye Kanunu ve daha sonraki aylarda da İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu Kanunlarla, Meclis, Meclisin meşruluğuna karşı gelenlere müeyyide uygulayarak, meşruluğunu ilân etmiştir.

T.B.M.M., Atatürk'ün mecliste açıkladığı gibi, alelâde ve sorumsuz yalnız yasama görevi gören bir meclis değildi. Memleketi saran tehlikeler karşısında, bu meclisten beklenen hizmet, memleketi kurtarmak, bağımsızlığı sağlamaktı. T.B.M.M., daha ilk andan itibaren, hilâfet ve saltanat makamına hükümlerlik hakkı tanımış olan Kanunu Esasiyi (1876 Anayasasını) reddetmiş ve millet egemenliğini değerlendirerek, T.B.M.M.'nin üstünde bir kuvvet tanımamıştır.

⁷ Bk. Tam ve asıl metin. Kemal Atatürk, Nutuk, C. II, 9 uncu basılış, İstanbul, 1969, s. 438

⁸ Kemal Atatürk, Nutuk, C. II, s. 438

⁹ Tahsin Bekir Balta, Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebeti, İncelemeler, S.B.F. Yayını, Ankara, 1960, s. 2 ve not 6, 7 ve 8.

Mecliste beliren millî iradeyi vatan kaderine hâkim tanımak ve Meclisin üstünde bir güç tanımamak, millet egemenliğini açıkça ilân etmek demektir. Egemenliğin millete ait olduğunu kabul etmek demek, saltanatın artık son bulduğunu kabul etmek demektir. Hilâfet de saltanat demek olduğundan ve bu iki kuvvet de birarada bulunduğundan, saltanatın reddiyle hilâfetin de anlamının kalmamış olduğu ifade edilmekteydi. Ancak, o günün şartları gereği, saltanatın kaldırılması daha sonra resmen ilân edilecek, Cumhuriyetin ilânından sonra da hilâfete son verilecekti.

Burada asıl üzerinde durulması gereken, millet egemenliği ilkesinin tabî gelişmesini gösterdiği, 24 Nisan 1920'de Atatürk'ün önergesi ile kabul edilen esasların, daha sonraki gelişmelere ışık tuttuğudur.

Meclisin açılışından itibaren, 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'nın kabulüne kadar takriben dokuz aylık bir süre geçmişti. Kurulan Anayasa Komisyonu (Hukuku Esasiye Encümeni), ülkenin yönetimini öngören, "Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevaddı Kanuniye" başlığını taşıyan kanun tasarısını ivedi olarak görüşmek üzere 18 Ağustos 1920 tarihinde, genel kurul'da incelemeye başlamıştır.

Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan tasarının gerekçesinde de uzun uzadıya açıklandığı üzere, Meclisin yetkisi zamanla sınırlı olmakta idi. Günlerce devam eden uzun müzakereler sonucu, ortada iki fikrin belirdiği görülmüştür.

Bu fikirlerden birincisi, "Halife ve padişah vardır ve varolacaktır. O mevcut olunca bugünkü vaziyet, şekil, salâhiyet muvakkattir, makamı hilâfet ve saltanat, icrayı faaliyete fırsat bulunca, teşkilâtı siyasiye ve esasiyenin ne olduğu muayyendir, malûmdur. Makamı hilâfet ve saltanatın icrayı faaliyetini temin edinceye kadar, Ankara'ya toplanmış olan birtakım insanlar, muvakkat tedbirlerle çalışacaklardır"¹⁰.

Buna karşı olan fikirde açıklık yoktu. Açıkça konuşulamıyor ve ifade edilemiyordu. "Saltanat, millete intikal etmiştir, saltanat kalmamıştır; hilâfet de saltanat demektir; binaenaleyh onun da hikmeti mevcudiyeti yoktur,"¹¹.

Durumun kritik ve tehlikeli bir hal alması karşısında Meclis Reisi olarak Mustafa Kemal Paşa, 25 Eylül 1920'de, T.B.M.M.'nin gizli bir celsesinde hem meclisteki huzursuzluğu ortadan kaldırmak, hemde konuya açıklık getirmek amacı ile, konunun önemini belirten tarihi değeri büyük bir

¹⁰ K. Atatürk, Nutuk, C. II., s. 565

¹¹ Ibid, s. 566

konuşma yapmıştır. Nutuk'tan aynen aktarılan metin, Meclisin gizli celsesinde yapılan konuşmanın bir özeti mahiyetindedir:

“Türk milletinin ve onun yegâne mümessili bulunan Meclisi Âlinin vatanın ve milletin istiklâlini, hayatını temin için çalışırken; hilâfet ve saltanatla, Halife ve Sultanla bu kadar çok meşgul olması mahzurludur. Şimdilik bunlardan hiç bahsetmemek menafi-i âliye iktizâsındandır. Eğer maksat, bugünkü Halife ve Padişaha muhafaza-i merbutiyet ve sadakat edildiğini ifade ve teyit etmekse bu zat haindir. Düşmanların, vatan ve millet aleyhinde vasıtasıdır. Buna Halife ve Padişah deyince, millet, onun emirlerine mutavaat ederek düşman âmalını yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudreti salâhiyetini kullanmaktan memnu olan zat zaten Padişah ve Halife olamaz. O halde, onu hal'edip yerine derhal diğerini intihap ederiz demek istiyorsanız, buna da, bugünün vaziyet ve şeraiti müsait değildir. Çünkü hal'i lâzım gelen zat, milletin nezdinde değil, düşmanların elindedir. Onun vücudunu keenlemeyekûn addederek diğer birine biat edinmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü Halife ve Sultan hukukundan feragat etmeyerek İstanbul'daki kabinesiyle, bugün olduğu gibi muhafazai makam ve idamei faaliyete devam edebileceğine nazaran, millet ve Meclis-i Âli asıl maksadını unutup halifeler dâvasıyla mı uğraşacak? Ali ve Muaviye devrini mi yaşayacağız? Hulâsa, bu mesele vâsi, nazik ve mühimdir. Halli bugünün işlerinden değildir. Meseleyi esasından halle girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir.

Bugün vaz'edeceğimiz esasatı kanuniye mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtaracak olan Millet Meclisini ve Millî Hükümeti takviyeye matuf mânâ ve salâhiyeti zamin ve natik olmalıdır”¹².

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Eylül 1920'de T.B.M.M.'ne verip 18 Eylül 1920'de Mecliste okunan ve siyasî, sosyal, idarî ve askerî yönden genel durumu belirten ve idarî teşkilâtı düzenliyen program, daha sonra 20 Ocak 1921 tarihli Anayasanın hazırlanmasına imkân vermiştir.

23 Nisan 1920'de açılan T.B.M.M., 20 Ocak 1921'e gelinceye kadar, anayasasız, ancak, 24 Nisan 1920'de kabul edilen devlet yönetimi ile ilgili genel esaslara uyarak, yazısız anayasa düzenine girmiştir.

b) 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu (Anayasa):

20 Ocak 1921'de T.B.M.M. tarafından kabul edilen ilk anayasa, biraz önce açıklandığı üzere T.B.M.M.'nin dokuz aylık bir faaliyetinden ve uzun

¹² Kemal Atatürk, Nutuk, C. II., s. 566-567.

görüşmelerden sonra kabul edilmişti. İsmet İnönü'nün belirttiği gibi, "Dikkate değer ki Atatürk'ün biri 24 Nisan 1920, ikincisi 13 Eylül 1920 tarihli projeleri, ilk anayasa şeklini alıncaya kadar Birinci İnönü zaferi sonucunu beklemek gerekmiştir,"¹³.

Yeni Anayasa, dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir Devletin kuruluşunu, hukukî yönden öngörüyor ve bunu değerlendiriyordu. Yeni Anayasa, aynı zamanda millî hâkimiyeti esas kılan ve vatanın kaderine millî hâkimiyetin temsilcisi olarak Büyük Millet Meclisinin el koymasını mümkün kılan bir siyasî ve hukukî vesika olmakta idi.

20 Ocak 1921 tarihli Anayasa, Millî Mücadelenin çok dinamik, olağanüstü şartlarına uymakta, ruhunda ve mantığında kuvvetler birliği sistemi hâkim olmaktadır. Anayasaya göre, Türkiye'de bütün kuvvet ve yetkilerin kaynağı, millettir, milletin iradesidir. Millî iradeyi millet namına temsil eden tek yetkili organ, Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Millet adına bütün yetkileri kendinde toplayan bu Meclis, hem yasama, hem de yürütme yetkisine sahipti. Kuvvetler birliğine dayanan Meclis Hükûmeti sistemi, Anayasa ile, bir anayasa kurumu olarak, Anayasa da yer almış oluyordu. Bu Anayasa ile, millî irade Meclis tarafından temsil edilmekte ve yürütülmektedir. Reissiz bir cumhuriyet kuran bu Anayasa ile, millî irade, tek bir merkezde toplanmakta, Meclis Reisi aynı zamanda yürütmenin başında olmaktadır. Ayrıca bir devlet başkanı olmadığından, Meclis Reisi, Devlet Başkanı görevi de görmekte idi.

Tahsin Bekir Balta'ya göre, devlet başkanı bulunmayan, vazifesi meclis adına başkanı tarafından görülen bu rejimi, Meclise bağlı hükûmet sistemini o günün ruh hali içinde, Atatürk, padişahlıkla irtibatı önliyecek en uygun hal tarzı saydığı için istemişti¹⁴. Yine Tahsin Bekir Balta'ya göre, "böyle bir hal tarzını tavsiye ederken Atatürk aynı zamanda yeni rejimin yüksek yönetimini meclis başkanı seçilmek suretiyle daha kolaylıkla şahsen eline alabileceğini de şüphesiz düşünmüştür,"¹⁵.

Meclis Hükûmeti sistemi ve kuvvetler birliği anlayışı ile yeni düzen, yeni rejim başarı sağlamış, Millî Mücadelenin ruhunu hazırlamış, saltanatın kaldırılmasına dayanak olmuş ve dolayısıyla Cumhuriyetin de ilânını sağlamıştır¹⁶.

¹³ İsmet İnönü, *Ulus*, 24.1.1960.

¹⁴ Tahsin Bekir Balta, *Türkiye'de Yürütme Kudreti*, Ankara, 1960, s. 10.

¹⁵ *Ibid*, s. 10, not 7.

¹⁶ *Ibid*, s. 10-11.

20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'nın, Devletin siyasî rejimi ile ilgili temel hükümleri, 1, 2 ve 3 üncü maddelerde yer almakta idi:

"M. 1. Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir,,.

"M. 2. İcra kudreti ve teşrî salâhiyeti, milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder,,.

"M. 3. Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" unvanını taşır¹⁷.

Kabul edilen Anayasa metninde, 3 üncü maddesinde Osmanlı Devletinden ayrı ve farklı bir devlet, "Türkiye Devleti"nden bahsedilmektedir. Bu, İstanbuldan ayrı ve farklı bir devletin kuruluşunu resmen, Anayasa ile, bir kamu hukuku metni ile ilân etmektedir.

Ayrıca, "egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu" hükmü, Anayasanın birinci maddesinde yer almakta; böylece yeni kurulan Devletin siyasî rejiminin temel dayanağı da ifadesini bulmaktadır.

1921 Anayasası, Amasya Tamiminden itibaren gelişen, Millî Mücadele ruhuna resmî bir hüviyet vermiş, sonraki anayasa gelişmelerine de temel olmuştur.

1921 Anayasasına rağmen, henüz saltanat ve hilâfet meselesi çözümlenmemiş, üstü küllenmiş bir ateş gibi gizlenmişti.

Millî Mücadele yıllarında İstanbul Hükûmetinin millî kuvvetlere karşı cephe alışı, düşmanla işbirliği yapmış olması, Türk Ordusunun elde ettiği son zaferle, hilâfet ve saltanat müessesesini de çözümlmeyi gerekli kılmıştır. 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz ve bunu izleyen günlerde kesin zafer, düşmanı barışa zorlamıştır. Mudanya Mütarekesi (Ateş-kes anlaşması), Türk askerî zaferinin ilk önemli siyasî başarısı olmuştur. Karşılıklı görüşmeler sonucu tarafsız bir ülkenin bir şehrinde Lozan (Lausanne)'da barış konferansı görüşmeleri için anlaşılmış, Avrupa Devletleri, zaferi kazanan Anadolu Hükûmeti ile İstanbul Hükûmetini barış konferansına davet etmişlerdir. Zafere ortak olmak isteyen İstanbul Hükûmetinin gayretleri Ankara'da sert tepki ile karşılanmıştır. Lozan'da Millî Mücadeleyi yapan ve onun şerefini taşıyan T.B.M.M. Hükûmeti mi, yoksa o'nun hayatî menfaatlerine karşı durmuş ihanetten geri kalmamış İstanbul Hükûmeti mi Türk Milletini temsil edecekti. Bir tarafta, Türk milleti ve onun, millet iradesi ile işbaşına gelen temsilcileri, diğer tarafta, halife ve sultan ve onun hükûmeti.

¹⁷ A. Şeref Gözübüyük ve Suna Kili, Türk Anayasa Metinleri, Ankara, 1957, s. 85.

Kayıtsız şartsız millete ait olan egemenlik, zafer sonrası bir dönemde, hiç de layık olmadığı bir durumda, sultan- halifeye bırakılamazdı. Millet bu hakkını, baş kaldırarak zorla almıştı.

Saltanatın kaldırılması hakkında kanun tasarısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Karma Komisyonunda görüşülürken, hocaların hilâfetle saltanatın ayrılmıyacağı fikrini ileri sürerek engellemeye çalışmaları karşısında, Mustafa Kemal Paşa, tarihi önemi haiz konuşmasını yaparak, üyelerin dikkatini çekmiştir:

“Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye müzakereyle münakaşa ile verilmcz. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk Milletinin hâkimiyet ve saltanatına vâzüilyed olmuşlardı (zorla el koymuşlardı). Bu tasallutlarını (sataşmalarını) altı asırdan beri idame eylemişlerdir. Şimdi de, Türk Milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını isyan ederek kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzuubahis olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmıyacak mıyız? meselesi değildir. Mesele zaten emrivaki olmuş bir hakikatı ifadeden ibarettir. Bu behemehal, olacaktır. Burada içtima edenler (toplananlar), Meclis ve herkes meseleyi tabîî görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir”¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu çok önemli ve tarihi konuşması sonunda, Karma Komisyonunda hazırlanan kanun tasarısı hemen kabul edilmiş ve ivedilikle Umumî Heyette görüşülerek 1 Kasım 1922'de kanunlaşmıştır. Böylece millî egemenliği ebedileştiren ve milletin kendi hakkının ifadesi olan bu Kanunla Saltanat kaldırılmış ve Türk İnkılâbı da önemli bir gelişmesini sağlamıştır.

Tarihî kararın gerekçesi ve kanun metni millî hâkimiyetin değerini ortaya koymasından bakımdan gerekli görülmüştür:

“Birkaç asırdır Saray ve Babıâli'nin cehalet ve sefahatı yüzünden Devlet azîm felâketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğunun müessisi ve sahibi hakikisi olan Türk Milleti Anadolu'da hem hariç düşmanlara karşı kıyam etmiş, hem de düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete geçmiş olan Saray ve Babıâli aleyhinde mücadeleye atılarak

¹⁸ Kemal Atatürk, Nutuk, C. II, s. 690-691.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümet ve ordularını teşkil ederek düşmanla, Saray ve Babıâli ile fiilen ve müsellâhan ve malûm teşkilâtı şedide ve mahrumiyeti elime içinde cidale girmiş bugünkü halâs gününe vasil olmuştur. Türk Milleti Saray ve Babıâli'nin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilâtı Esasiye Kanunu ısdar ederek onun birinci maddesiyle hâkimiyeti padişahdan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icraî ve teşriî kuvvetleri yedi kudretine vermiştir. Yedinci madde ile de harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hukuku hükümraniyi milletin nefsinde cem'etmiştir.

Binaenaleyh o zamandanberi eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve millî bir Türk Devleti, yine o zamandan beri padişahlık defolup yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur”.

Türkiye Büyük Millet Meclisi bu gerekçeyi beyan eyledikten sonra, saltanatı ilga eden kararını vermiştir:

“Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile Türkiye halkı, hukuku hâkimiyet ve hükümransisini mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde gayrikabili terk ve tecezzi ve ferag olmak üzere temsile bilfiil istimâle ve iradei milliyeye istinat etmeyen hiç bir kuvvet ve heyet tanımamağa karar verdiği cihetle misakı millî hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka şekli hükümet tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hâkimiyeti şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki hükümeti de 16 Mart 1336 (1920)'dan itibaren ve ebediyen tarihe müntekil addeylemiştir.

Hilâfet, Hanedanı îli Osmana ait olup halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken erşed ve eslâh olanı intihap olunur”.

Bu karar hilâfetle saltanatı, manevî güçle, cismanî (maddî) gücü birbirinden ayırıyor, şahsî hükümdarlık, saltanat yerine halk hükümeti idaresini kuruyordu. Karar aynı zamanda, millî egemenlik teorisine de uygun olarak millet adına konuşacak yegâne makamın da, merciin de T.B.M.M. olduğunu ilân ediyordu.

Lozan'da imzalanan 24 Temmuz 1923 tarihli Barış Andlaşması ile Türk İnkılâbının bir evresi kapanmış, yeni bir dönem başlamıştı. Uygulanan siyasî rejimin, 23 Nisan 1920'den itibaren gelişmelere uygun, gerekli kıldığı devlet şeklini bulmak bir zaruret halini almıştı. Milli Mücadele devrinin zaruretlerinden ileri gelen Meclis Hükümeti sistemi, artık işleyemediğinden ve hükümet bunalımlarını da çözmeye elverişli olmadığından, Cumhuriyeti ilân etmek tarihi bir zorunluluktan.

29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Mevadinin (maddelerinin) Tavzihan (açıklık getirerek) Tadiline Dair Kanun'la 1, 2, 4, 10, 11, 12'nci maddeler değiştirilmiş ve eski 1. maddeye, son bir fıkra eklenerek, "Türkiye devletinin şekl-i hükûmeti Cumhuriyettir,, denilerek Cumhuriyet ilân olunmuştur.

Anayasa da yapılan değişiklikle, Cumhurbaşkanı Devlet Başkanı olarak adlandırılmakta, 12'nci maddede yapılan değişiklikle de, "Başvekil, Reisicumhur tarafından ve Meclis âzası arasından intihap olur" denilmekle, 1921 Anayasasından uzaklaşmış ve parlamenter rejime doğru yönelinmiştir.

Prof. Dr. İlhan Arsel, cumhuriyetin ilânını millî egemenlik prensibinin tabîi bir sonucu saymaktadır: "Fihakika hâkimiyet-i milliye esasının tabîi ve tam bir şekilde tahakkuku ancak cumhurî idare ile mümkündür, zira cumhuriyette bütün hâkimiyet, daha doğrusu hâkimiyeti meydana getiren bütün kuvvetler (teşrî, icraf ve adlî) milletin elindedir ve millet bu kuvvetleri istimal edecek organları intihap eder"¹⁹.

"Atatürk, hâkimiyet tâbirini kullanırken onu hudutsuz ve en üstün bir kuvvet ve kudret olarak kabul etmiş ve T.B.M.M.'ni, Milletin yegâne temsilcisi olarak bu üstün kuvvet ve kudretle mücehhez kılmağı da saltanat ve hilâfeti yok etmek ve yerine cumhuriyet rejimini ikame edebilmek maksadiyle tek çare olarak görmüştür"²⁰.

Büyük Atatürk, "Hâkimiyet-i Milliye" esasını işlemekle ve onu yeni Türk Devletinin temel taşı yapmakla, yeni Devletin Devlet ve Hükûmet şeklini de tayin ve tesbit etmiş oluyor, Cumhuriyet rejiminin tohumunu atmış bulunuyordu. Gerçekten millî egemenlik esasının tabîi ve tam bir şekilde gerçekleşmesi ancak cumhuriyetle mümkündür. Cumhuriyette bütün egemenlik, daha doğrusu egemenliği gerçekleştiren bütün kuvvetler milletin elindedir ve millet bu kuvvetleri kullanacak organları seçer. Cumhuriyetin kurulması ile halk idaresi gerçekleşmiştir. Halk reâyâ olmaktan kurtulmuş, kendi kendini idare edecekleri seçmeye hazırlanan efendi olmuştur.

Atatürk bu hususu bir konuşmasında açıklamıştır: "İdare-i devleti, Cumhuriyetten bahsetmeksizin, hâkimiyet-i milliye esasatı dairesinde, her an Cumhuriyete doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeğe çalışıyorduk"²¹.

¹⁹ İlhan Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları, s. 43

²⁰ Ibid, s. 42.

²¹ Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, s. 39.

Bundan sonra sıra halifelğin kaldırılmasına geliyordu. Hilâfet ve Saltanat asırlarca beraber gitmiş, birbirinden ayrılmaz bir hale gelmişti. Ruhunu ve mevcudiyetinin hikmetini ortaçağlardan alan bu müessese yeni kurulan devlette devam edemezdi. 3 Mart 1924'de kabul edilen bir kanunla halifelik de kaldırıldı.

Yeni kurulan Devlete yeni bir şekil ve nitelik kazandıracak ve aynı zamanda gerçeklere cevap verecek yeni bir Anayasaya ihtiyaç vardı. 20 Nisan 1924'de yapılan Anayasa, millî egemenlikle ilgili esas umdeyi baş tacı yapmış ve prensip maddesi olarak değerlendirmiştir.

c) 20 Nisan 1924 Tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu:

20 Nisan 1924'de kabul edilen yeni Devletin ikinci Anayasası asıl adı ile Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Millî Mücadelenin kazanılmasından, askerî ve siyasi yönden zafere ulaşılmışından ve barışa kavuşulmasından sonra, Cumhuriyetin de ilânı ile yeni bir devrin açılmasına ve istikrarlı bir düzenin kurulmasına imkân veren bir dönemin anayasasıdır. 20 Nisan 1924 tarihli Anayasa, tarihten bir gelişmenin sonucu olarak hazırlanan, toplumun gerçek ihtiyaçlarına cevap veren, millî hüviyeti çok bariz ve belirli bir anayasadır.

1924 Anayasasının dayandığı esaslar, ondan evvel yürürlükte olan 1921 tarihli Anayasanın dayandığı temel ilkelerden esinlenmiş; millî egemenlik, tek meclis ve kuvvetler birliği, meclisin üstünlüğü prensipleri, 1921 Anayasasından alınmış ve geliştirilmiştir. Ancak 1924 Anayasası, 1921 Anayasasından yumuşak kuvvetler ayırımına yer vermekle, parlamenter rejime geçişte 1921 Anayasasına göre bir adım daha ileri gitmiştir.

1924 Anayasası, "Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir", "Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına millî hâkimiyeti istimal eder", prensiplerini kabul ederek millet gerçeğine dayanarak, milleti tek söz sahibi saymıştır. Kayıtsız şartsız millet hakimiyeti fikrinden hareket eden Anayasanın siyasi sistemi, Devlet içinde, Büyük Millet Meclisi tarafından temsil olunan, tek kuvvet, tek meclis prensibine dayanmaktadır.

1924 Anayasasına göre egemenliğin sahibi millettir. Ancak egemenliği kullanma yetkisi ise, doğrudan doğruya demokrasi sisteminde olduğu gibi değil, temsili hükümet sisteminde olduğu gibi temsilciler eliyle kullanılmasını kabul etmiştir. Başka bir deyimle, Anayasa, millî egemenliğin temsil yolu ile, halkın itimat ettiği ve seçtiği kimseler vasıtasıyla kullanılmasını temel ilke olarak kabul etmiştir²².

²² Recai G. Okandan, Hükümlerlik Kudreti ve Buna Dahil Yetkiler Bakımından 20 Nisan 1924 Esas Teşkilât Kanununun Hususiyetleri, İ.H.F.M., C. XXVIII, Sayı 2, s. 324-325.

1924 Anayasası meclis hükûmeti ile parlamenter hükûmet sistemi arasında bir köprü vazifesi görmüş, 1961 Anayasasının öngördüğü parlamenter rejime geçişte bir basamak teşkil etmiştir.

1924 Anayasası Mecliste görüşülmesi sırasında sözcü Celâl Nuri Bey, “Bütün hak milletindir. Hâkimiyet milletindir ve ona izafeten heyet-i celileniz tarafından idare olunur,,²³ demiştir.

1924 Anayasasının T.B.M.M.’nde görüşülmesi sırasında, Karesi milletvekili Ahmet Süreyya bey, hâkimiyetin kayıtsız şartsız millette olması ile “milletin uhdesindeki hâkimiyetin gayri kabili terk ve tecezzî bulunduğunu,, ifade etmiştir²⁴. Bugünkü dildeki ifadesi ile, kayıtsız şartsız egemenliğin millete ait olması ile, egemenliğin terk edilemeyeceği, bölünemeyeceği dile getirilmiştir.

İzmir milletvekili Mahmut Esat (Bozkurt) beye göre, Kanunu Esasi (Anayasa) tasarısının, “en aziz umdesini, en mukaddes umdesini, hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir,, sözü teşkil etmektedir²⁵.

1924 Anayasası genel nitelikleriyle millî ruh ve ihtiyacın ifadesi, tarihî ve sosyal akışların bir sonucudur. Bu anayasa, ruhunu ve sistemini doğrudan doğruya memleketin ihtiyacından ve hayat gerçeklerinden almıştır. Anayasanın temelini teşkil eden, ruhunu ifade eden millî egemenlik prensibi, Türk Milletinin kader mücadelesinde haklarına sahip olmak için takip ettiği tutumu da açıkça dile getiren bir güç kaynağı olmuştur.

1921 Anayasasında, 1’inci maddede yer alan “Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir,, hükmü, 1924 Anayasasında 3’üncü madde olarak yer almıştır. 1924 Anayasasının birinci maddesi ise, “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir,, hükmünü taşımaktadır. Millî egemenlik ilkesinin 1924 Anayasasının 3 üncü maddesinde yer alması, millî egemenliğe, 1921 Anayasasına göre daha az önem verilmesinden değil, millî egemenlik tabii gelişmesinin cumhuriyet rejimi ile gerçekleşmesi ile, devletin siyasi hüviyetini ifade eden Cumhuriyetin Anayasa’da birinci madde olarak yer almasındandır.

1924 Anayasasında, T.B.M.M.’nin geniş yetkilerle donatılması ve yürütmeyi Meclise veren ve hükûmeti de Meclisin yürütme vasıtası gibi

²³ Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Ankara, 1957, s. 102.

²⁴ Şeref Gözübüyük, ve Zekâi Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Ankara, 1957, s. 102-103.

²⁵ Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Ankara, 1957, s. 57.

gösteren hükümlerin benimsenmesi, 1924 Anayasasını hazırlayan İkinci Büyük Millet Meclisi üyelerinin büyük çoğunluğunun tekrar seçilen Birinci Meclis üyelerinden oluşmuş olmasıdır. İkinci Meclis böylece Millî Mücadele devrinin siyasî anlayışının mirasçısı olarak hareket etmiştir²⁶.

1924 Anayasası, ayrıca, 102'nci maddede öngörülen hükümlerin ışığı altında, kurucu teşriî salâhiyeti (yasama yetkisini) de T.B.M.M.'ne bırakmakla, bu kuruluşun Devlet organları içindeki yerini güçlendirmiştir. Anayasada yer alan bu hükümle, egemenliğin sahibi olan milletin doğrudan doğruya, referandum yolu ile değil de, kendi seçtiği milletvekillerine bu yetkiyi bırakmakla, millî egemenliğin münhasıran seçilen milletvekilleri vasıtasıyla kullanılacağını kabul etmiştir. Anayasaya göre, T.B.M.M.'nin yasama yetkisi yalnız adi kanunlara inhisar etmemekte aynı zamanda kurucu yasama yetkisine de şamil bulunmaktadır²⁷.

1924 Anayasasının bir diğer özelliği de, Anayasanın 8 inci maddesinde yer alan, "yargı hakkı, millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır,, hükmüne rağmen, yargı gücünün bağımsız ve teminata kavuşmuş bir yargı teşkilâtına sahip olmaması nedeni ile hakikatte, yargı gücünü bağımsız saymak mümkün değildir"²⁸. Ord. Prof. Dr. Recaî Galip Okandan'a göre, "Anayasa hakikatte, kaza yetkisini, kaza görevini ve kaza organlarını milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisine ve ona vekâleten icra salâhiyetini kullanan icra organına tâbi kılmıştır. Daha umumî bir ifade ile, kaza yetkisi ve görevi de hakikatte, yine Anayasada yer olan hükümlerle, Büyük Millet Meclisinin salâhiyet sahasına ithal edilmiştir,,²⁹.

d) 9.7.1961 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası:

1921 ve 1924 Anayasalarının, resmî adı, Teşkilâtı Esasiye Kanunu olduğu halde, 1961 ve 1982 Anayasaları, Teşkilâtı Esasiye Kanunu yerine Anayasa deyimini kullanmıştır. Aslında bu kelimeler eş anlamlıdır. 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu 10.1.1945 tarihinde 4695 sayılı Kanunla, bütün kelime ve tabirleri baştan aşağı değiştirilmiş, metinler öztürkçeleştirilmiştir. Böylece dilimize Teşkilâtı, Esasiye Kanunu yerine Anayasa terimi girmiş bulunmaktadır. Bu değişiklik daha sonra 24 Aralık 1952'de yapılan değişiklikle ortadan kaldırılmış, Anayasa 1945'teki şekline çevrilmiştir.

²⁶ Tahsin Bekir Balta, Türkiye'de Yürütme Kudreti, s. 12.

²⁷ Recaî G. Okandan, Hükümranlık Kudreti ve Buna Dahil Yetkiler Bakımından 20 Nisan

¹³⁴⁰ Esas Teşkilât Kanununun Hususiyetleri, s. 328-329.

²⁸ Recaî G. Okandan, Hükümranlık Kudreti ve Buna Dahil Yetkiler Bakımından 20 Nisan

¹³⁴⁰ Esas Teşkilât Kanununun Hususiyetleri, s. 334

²⁹ İbid. İdem.

1921 ve 1924 Anayasaları gibi 1961 Anayasası da Türk İnkılabının temel prensiplerinden olan millî egemenliğe gereken yeri vermiştir.

1961 Anayasasında, millî egemenlikle ilgili madde, 4 üncü madde olmuştur. Muhteva bakımından da önemli değişikliklere uğramıştır. Madde metni, 1921 ve 1924 Anayasasından pek farklıdır.

“Madde 4- Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindir.

Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.”

Anayasanın, millî egemenlikle ilgili 4 üncü maddesinin birinci fıkrası, 1924 Anayasasından aynen alınmakta, ancak metne, “egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletindir” denilerek “Türk” kelimesi eklenmektedir.

4 üncü maddenin ikinci fıkrası, 1924 Anayasasının 4 üncü maddesini teşkil eden, egemenliğin kullanılmasını münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisine bırakan hükümden farklı olarak, egemenliğin, Anayasasının koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanılacağını öngörmektedir.

Anayasada bu yeni hükmün yer almasının sebebi, 1924 Anayasasında yer alan, egemenliğin münhasıran T.B.M.M. tarafından temsiline karşı bir tepkinin sonucudur.

Millî egemenliğin, T.B.M.M.’nce temsil olunduğu hakkındaki hüküm yanlış yorumlara yol açmış ve millî egemenlik ilkesinin özüne de aykırı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca egemenlikten de devletin haiz olduğu yetkilerin tümü anlaşılması gerektiği de ifade edilmiştir³⁰.

1924 Anayasası, millete ait bulunan egemenlik hakkının münhasıran T.B.M.M. tarafından kullanılacağını ve T.B.M.M.’nin yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplamış olduğunu ve Devletin en yüksek siyasî organı olduğunu hükme bağlamış bulunmaktadır. Buna karşılık 1961 Anayasası millî egemenliğin münhasıran T.B.M.M. tarafından değil fakat Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanılacağını öngörmektedir.

Ord. Prof. Dr. Recaî G. Okandan’a göre, “Anayasa yetkili kıldığı organlar eliyle egemenliği kullanırken, bu kullanmanın sınırlarının neden

³⁰ Alp Kuran, T.C. Temsilciler Meclisi, Tutanak Dergisi, Kırkıncı Birleşim, 7.4.1961, C. II., s. 706-708; Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü, Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim sistemi, Ankara, 1961, s. 46.

ibaret bulunduğunu da belirtmiştir. Anayasa'ya göre, bu organların, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, onlara uygun olarak bunların sınırları içinde kalarak, yetkilerini kullanmaları gerekir. O halde, Anayasa'ya göre egemenliğe giren yetkilerin, Anayasa'nın yetkili kıldığı organlar eliyle ve Anayasa'nın koyduğu esaslara göre kullanılması gibi bir sonuca varılmaktadır"³¹. Böylece millî egemenliğin kullanılması bakımından 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası arasında esaslı fark vardır.

T.B.M.M.'nin dışında, Anayasanın koyduğu esaslara göre, millet egemenliğini kullanan yetkili organlar nelerdir? İlk hatıra gelen Anayasa Mahkemesidir. Ancak Anayasa Mahkemesi, uygulamada, aldığı kararlarla, bu yetkiyi aştığından, Anayasa mahkemesinin yetkisini öngören, Anayasanın 147 nci maddesi, 22.9.1971 tarihinde yayımlanan 1488 sayılı Kanunla değiştirilmesine sebep olmuştur. Bu maddenin değiştirilmesine sebep, gerekçede açıkça ifade edilmiştir.

Gerekçe, "Anayasa Mahkemesinin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Anayasa vazısı olarak yaptığı Anayasa değişikliklerini denetlemesi söz konusu olamaz" demekte, ayrıca, Anayasanın 4 üncü maddesinin 3 üncü fıkrasını da zikrederek, "Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almıyan bir devlet yetkisi kullanamaz" hükmünü dile getirerek Anayasa Mahkemesinin sadece kanunlara ve içtüzüklere özgü denetleme yetkisini kullanabileceğini, Anayasanın kendisine tanımadığı bir devlet yetkisini kullanamayacağını açıkça ifade etmiştir³².

Anayasa Mahkemesi, 5 inci maddeye göre, yasama organı yerine geçemez, onun iradesi dışında kendisi hüküm koyamaz. Anayasa Mahkemesi, 18 Mayıs 1974 tarih ve 1803 sayılı, Cumhuriyetin ellinci yılı nedeniyle, "Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanunu" şekil yönünden iptal ederken, T.B.M.M.'nin iradesinin dışında, âdeta yeni bir hüküm koyarak söz konusu olan Af Kanunu'nun şumulünü genişletmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararı ile kendisine ait olmıyan bir yetkiyi kullanmıştır³³.

1961 Anayasası, 1924 Anayasasından farklı olarak, yargı gücünü güçlendirmiş, uygulama Anayasanın bir temel hükmü olan hukuk devletini yargıç devletine dönüştürmüştür³⁴. Bunun tabii bir sonucu olarak da, millî egemenlik ilkesi geniş ölçüde zedelenmiştir.

³¹ Recaî G. Okandan, Umumi Âmmê Hukuku, s. 450-451.

³² Gerekçe için bkz. Kâzım Öztürk, Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa, Ankara, 1971, s. 293-295.

³³ Selçuk Özçelik, Anayasanın Yorumlanması Konusunda, İ.Ü.H.F.M., 1975, C. XLI, Sayı 3-4, s. 55-56.

³⁴ Hamza Eroğlu, İdare Hukuku, 3 üncü basım, Ankara, 1978, s. 48-50.

1961 Anayasasının gerekçesinde de ifade edildiği üzere, “millî egemenlik” Türkiye Cumhuriyetinin temelinde varolan bir prensip, millet varlığının bir iradesi³⁵ olarak gösterilmiştir. Keza aynı gerekçede, “Egemenlikten maksat Devlet iktidarının sahibi veya kaynağı anlaşılmaktadır. Millî Mücadelenin siyasî felsefesi ve Anayasa geleneğimize göre, bu anlamdaki egemenliğin sahibi millettir. Millet bu iktidarını veya egemenliğini herhangi bir kişi veya zümre ile paylaşmamaktadır. Bu bakımdan, bu aidiyet kayıtsız ve şartsızdır. Bu hususu bütün açıklığı ile belirtmek için, 2 nci fıkranın birinci cümlesi egemenliğin kullanılmasının dahi belli bir kişiye, zümreye veya sosyal sınıfa bırakılmayacağına işaret etmektedir³⁶.

Millî egemenliğin bir sınıfa bırakılmayacağı konusunda bir soru üzerine açıklama yapan Anayasa Komisyonu sözcüsü Turan Güneş, bu hükmün anlamını değerlendirmiştir:

“Bu madde egemenliğin bir sınıfta tecelli etmesini doktrin olarak müdafaa eden, daha sarîh bir ifade ile arzedeyim, proleterya diktatörlüğünü savunanlara karşı konulmuş olan bir hükümdür. Seçim olur, işte millî hâkimiyet tecellî etti, denir; fakat iktidarı alan idarenin rejimi proleterya diktatörlüğünü andıran bir rejim olursa Türk Anayasası bu rejimi kabul etmez. Binaenaleyh, sınıf kelimesinden kastedilen mâna budur. Yoksa, sınıfların menfaatleri gibi meselâ sosyalist partilerin doktrinleri, münakaşaları, maddenin anlamına girmez, ama bir sınıf adına iktidara el koymak isteyen partileri bu Anayasa Kanun dışı kabul etmekle kalmıyor, hudutlar dışına sürüyor”³⁷.

1961 Anayasasının lâfzı ve ruhu, açık ve belirli bir şekilde hiçbir sınıfın diğer bir sınıf üzerinde hakimiyet kurmasına, bir sınıfın diğeri aleyhine tercih edilmesine, proleterya diktatörlüğünün kurulmasına imkân ve fırsat vermeyecek şekilde kesindir. Egemenliğin bölünmezliği ve millete aidiyeti kadar, millî egemenliğin demokratik niteliği de bunu gerektirir.

4 üncü maddenin son cümlesi, Devlet yetkilerinin devredilmezliği fikrini kapsamaktadır. “Gerçekten, bir organın yetkilerinin kaynağı Anayasa olduğuna göre, yahut başka bir ifade ile her organın yetkileri Anayasa ile gösterilmiş bulunduğu göre, bir organın kendisine ait

³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Temsilciler Meclisi, s. Sayısı 35, s. 4

³⁶ Ibid, s. 10.

³⁷ Temsilciler Meclisi, Tutanak Dergisi, C. II., Kırkıncı Birleşim, 7.4.1961, s. 711.

olmayan bir yetkiyi kullanması Anayasada kaynağını bulamayacak ve bu bakımdan da Anayasaya aykırı olacaktır³⁸.

Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı'ya göre, "Son cümle her organın yetkisini Anayasadan aldığını hükmederken, Devletin her şeyden önce bir hukuk devleti olduğunu bir kere daha teyit etmekte ve yetkilerin devrolunmasını önlemekle de, Devlet iktidarının bir ölçü dahilinde de olsa Devlet organlarından birinde toplanmasına mâni olmaktadır"³⁹.

e - 7.XI.1982 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası:

Anayasa Komisyonu, millî egemenlikle ilgili maddenin gerekçesinde, millî egemenlik ilkesini "İstiklâl Harbimizde, Atatürk'ün Esas Teşkilât Hukukumuzun vazgeçilmez bir ilkesi olarak koyduğu ve demokrasi rejiminin hukukî ifadesi olan bir kavramdır"⁴⁰ diye değerlendirmiştir.

Komisyon tarafından hazırlanan tasarının 5 inci maddesi, 1961 Anayasasının 4 üncü maddesini aynen almış ve ayrıca, "milletlerarası yetkileri bulunan kuruluşlara üyeliği öngören andlaşmalar hükümleri saklıdır" fıkrası maddeye eklenmiştir.

Tasarının birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında önemsiz değişiklikler yapılmış, dördüncü fıkra ise Danışma Meclisinde yapılan görüşmeler sonucu metinden çıkarılmıştır⁴¹.

1961 Anayasasının 4 üncü maddesi, 1982 Anayasasının 6 ncı maddesi olarak metinde yerini almıştır.

Birinci fıkradaki değişiklik, 1961 Anayasasının 4 üncü maddesinin 1 inci fıkrası yerine 1924 Anayasasının, 3 üncü maddesinin aynen alınmasını öngörmektedir. Diğer değişiklikler ise ifade tarzı ile ilgilidir. Bu konuyu önergesi ile değerlendiren Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Danışma Meclisi'nde bu değişikliğin gerekçesini şöyle ifade etmektedir: "Benim söylemek istediğim, hitabet kürsüsünün de arkasında bulunan Atatürk'ün ölmez sözünün hiçbir kelimesinin değiştirilmeksizin, "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir" şeklinde bu cümlenin tarihi bir hatıra olarak Anayasa'da tescil edilmeseydi ve ondan sonra gelen cümlenin, "Millet" değil, "Türk Milleti" diye başlaması idi. İkinci fıkrada, "Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette

³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Temsilciler Meclisi s. Sayısı 35, s. 10.

³⁹ Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Ankara, 1970, s. 168.

⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Danışma Meclisi, s. Sayısı: 166 ya 1 inci Ek, s. 6.

⁴¹ Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 8, Birleşim 130, 19.8.1982, s. 121.

belli bir kişiye....” diyordu. Ben onu, “Hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz” şeklinde değiştirdim”⁴².

Millî egemenlikle ilgili, tasarıda yer alan hükümler, Danışma Meclisinde, dikkatle incelenmiş ve münakaşa konusu olmuştur. Öncelikle belirtmek gerekirse, tasarının hükümlerine, 1961 Anayasasının da 4 üncü maddesinin ikinci fıkrasını teşkil eden, “Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır” hükmüne, Anayasa Komisyonu üyesi Prof. Dr. Kemal Dal, karşı çıkmış, bunun yerine “Millet egemenliği, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yasama yetkisini T.B.M.M. yürütme yetkisini Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, yargı yetkisini de bağımsız mahkemeler eliyle kullanır” fıkrasının yer almasını önermiştir⁴³.

Prof. Dr. Kemal Dal’ın, değişiklik önergesinin gerekçesi de şöyledir: “Anayasa Tasarısının 5 inci maddesinin 2 nci fıkrası, “egemenliği yetkili organlar eliyle kullanır” şeklindeki düzenlemesi özellikle yürütme alanında Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu dışındaki bütün organlara doğrudan doğruya Anayasadan kaynaklanan millet egemenliği kullanmak gibi bir yanlışlığa düşmelerine neden olmaktadır. Aslında millet, egemenliğini üç fonksiyonu yerine getirmek için kullanır. Yasama fonksiyonu, bunu T.B.M.M. yapacaktır; yürütme fonksiyonu, bunu Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu yapacaktır; yargı fonksiyonu, bunu da bağımsız mahkemeler yapacaktır. Bunu açıkça ifade etmek dururken, devletin yürütme alanındaki, Anayasada yer alan idarî kuruluşlarına, Anayasadan kaynaklanan egemenlik yetkisi kullanıyor, şeklinde bir pay çıkarmalarına meydan verecek düzenleme sakıncalıdır.

Nitekim bu düzenleme dolayısıyla 1961 Anayasasında Anayasa ile kurulan idarî ve özerk kuruluşlar, “biz Anayasadan kaynaklanan egemenlik yetkisi kullanıyoruz” anlamında tutum ve davranışa girerek her biri kendine göre ayrı bir yetki egemenliği alanı yaratmaya gitmişlerdir. Bu sebeble hükûmeti pek işlerine karıştırmak istememişlerdir. Halbuki idarî kuruluşlar özerk de olsalar kamu hizmeti vermektedirler. Bu nedenle hükûmetin gözetim ve yönetimi altındadırlar. Öyle olması gerekir.

1961 Anayasasının bu düzenlemesi nedeni ile yürütmenin faaliyet alanındaki kuruluşların tutumu iktidar gücünün merkezleşmesi yerine

⁴² Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 8, Birleşim 130, 19.8.1982, s. 112.

⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Danışma Meclisi, S. Sayısı, 166 ya 1 inci Ek, s. 82.

dağılmasına neden olmuştur. Bütün bu sebeplerle egemenliği düzenleyen 5 inci maddenin 2 nci fıkrasına karşıyım”⁴⁴.

Tasarı, Danışma Meclisinde görüşülürken, Prof. Dr. Kemal Dal gibi, tasarının 5 inci maddesinin 2 nci fıkrası şiddetle tenkit konusu olmuştur.

Danışma Meclisi üyesi Turhan Güven, “61 Anayasasının 4 üncü maddesinde bir yandan “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” denilmekte, diğer taraftan “Millet egemenliğini yetkili organlar eliyle kullanır” denilerek devletin teklifi bozulmuş, millet iradesine yeni ortaklar alınmıştır.

Bunun sonunda bazı kurum ve kuruluşlar Anayasadan kaynaklanan egemenlik yetkisini kullanmaya başlamışlar ve çoğu kez bu kullanma devlete karşı olmuştur. Bu, Türkiye Cumhuriyetinin temeldeki birlik ve beraberliğini zedelemiş, ülke bunalımlara bu nedenle sürüklenmiştir. Devlet, sayın Evren’in 12 Eylül 1980 sabahı buyurdıkları gibi, başlıca organlarıyla işlemez hale getirilmiştir. 1961’den sonra siyasî istikrarsızlığın, güçsüz iktidarların oluşmasına neden olan, Türkiye Büyük Millet Meclisince hâkimiyetin millet adına kullanılmasına ortak getiren, tekniği bozan bu hüküm, ne yazık ki, 1982 Tasarısına da aynen alınmıştır”⁴⁵.

Tasarının 5 inci maddesinin 2 nci fıkrası, fıkranın başına, “Millet” yerine, “Türk Milleti” denilerek ufak değişiklikle kabul edilmiştir.

Ancak dikkat edilmesi gereken bir husus, yetkisini Anayasadan alan organların, 1961 Anayasasından farklı olarak, yetkileri Anayasada açık ve belirli bir şekilde belirtilmiş, yasama organının yetkisine tecavüz önlenmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı kararnamesi ve Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin de serbestçe kullanılmasını sağlamak amacı ile “yetkili organlar” deyimine Anayasa da yer verilmiştir.

Anayasa Komisyonu adına yaptığı açıklamada, Prof. Dr. Kemal Dal T.B.M.M.’nin görev ve yetkileri ile ilgili düzenlemeleri şöyle dile getirmiştir:

“Herşeyden önce, 1924 Anayasasına baktığımız zaman şu ifade yer almaktadır: “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk Milletinin yegâne temsilcisidir”. Gücünü Türkiye Büyük Millet Meclisi, kuruluşundan beri bu ifadeden almıştır. Türk Milletinin tek ve yegâne temsilcisi olmasından dolayı güçlüdür.

1924 Anayasasının bu prensibi, 1961 de ortadan kalkmıştır. 1961 de artık, Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk Milletinin yegâne temsilcisi olma vasfını kaybetmiştir. Buna şahsen üzülmüyoruz. 1961 Anayasasının getirmiş

⁴⁴ Ibid Idem.

⁴⁵ Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 7, Birleşim 120, 4 Ağustos 1982, s. 40.

olduğu çözüm, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Türk Milletinden kaynaklanan gücünü ve ondan aldığı güce dayanarak meselelerin üzerine tam ve güçlü olarak gitmesini de bir bakıma önlemiştir. Ayrıca, ikinci bir organ sahibi olmuştur ve bu suretle belki yetkiler bu iki organ arasında taksim edilmek istenmişti; ama bunda da tam başarılı olmuştur denilemez.

1961 Anayasasının sisteminde, yasama ve yürütme arasında bir işbirliği, bir denge; yasamanın yürütmeye, yürütmenin yasama üzerine kullandığı, kullanacağı bir takım manivelâların bulunması, sözde Anayasadaki hükümlerle temin edilmeye çalışılmış ise de bu uygulama da işlememiştir.

Biz getirdiğimiz düzenlemelerle, bu tereddütleri ortadan kaldıracak birtakım çözümler getirmeye çalıştık. 1961 Anayasasının uygulanması döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi, bir takım engellemeler dolayısı ile zaman zaman asıl görevi olan kanun yapma yerine, kanun yapamaz hale gelmişti. Bütün bu engelleri ortadan kaldırmak suretiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisini, tam yetkisini kullanacak bir Meclis haline getirmeye çalıştık”⁴⁶.

Görülüyor ki, millî egemenlikle ilgili 1961 Anayasasının 4 üncü maddesi ile 1982 Anayasasının 6 ncı maddesi arasında, muhteva ve yazılış bakımından önemli fark yoktur. Ancak yetkisini Anayasadan alan organların ve yasama organının yetkilerinin açık ve belirli bir şekilde Anayasada belirtilmiş olması, millî egemenlik ilkesinin 1982 Anayasası içinde rolünün daha belirgin bir hale gelmesine imkân vermiştir. Ayrıca millî egemenlik ilkesi, Anayasanın “Başlangıç” kısmında 5 inci fıkrada da yer almış bulunmaktadır: “Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmağa yetkili bulunan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı.”

1982 Anayasasının 176 ncı maddesinin ışığı altında, “Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir”, hükmü, millî egemenlik ilkesinin, devletin bütün faaliyetlerine de hakim olduğunu göstermektedir. Bu hükümlerle 1982 Anayasası, millî egemenlik ilkesini baş tacı etmiştir.

⁴⁶ Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 7, Birleşim 127, 16.8.1982, s. 591.

Sonuç:

Teoride, millî egemenlik prensibine bir takım tenkitler yöneltilmiştir.

a) Millî egemenlik teorisi, milleti hak sahibi bir şahıs saymaktadır. Bu ise faraziyeden başka bir şey değildir.

b) Millî irade ispatı imkânsız bir şeydir. Millî iradenin varlığı kabul edilse bile bu iradenin neden dolayı egemenliğe sahip olacağını, milletin yarından bir fazlasının yarından bir noksanı üzerinde neden dolayı emir ve kumanda etme hakkına sahip olacağını ifade etmek çok güçtür.

c) Millî egemenlik prensibi, demokratik hak ve hürriyetler için de ciddi bir tehlike teşkil etmektedir. Millî egemenlik prensibi, çoğunluğun iradesini millet iradesi olarak belirleyerek azınlığa hiçbir hak tanımamak yoluna gitmektedir⁴⁷.

Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'e göre, "Millî hakimiyet prensibini klasik şekli ile hukukî bakımdan mütalâa ve müdafaa etmek güçtür. Fakat bizce bu prensibin değeri hukukî olmaktan çok siyasidir. Ve memleketlerin siyasî hayatında toparlayıp sürükleyici bir fikir, bir (idée force) olmasındadır". Unutmamak gerekir ki, millî egemenlik prensibi bugün de, mutlak ve müstebit hükümdarlara, zümre diktatörlerine, totaliter rejimlere karşı koyabilecek en kuvvetli silâh olmak gücünü gösterebilmektedir. Bu prensip yaşanan siyasî hayatta değerini ve gücünü hâlâ muhafaza etmektedir.

Millî egemenlik prensibi, demokrasinin bugün uygulanması mümkün olan yegâne şeklidir. Millî egemenlik prensibinin değerini hukukî mantıkla değil de, pratik zaruretlerle, bu zaruretler üzerinde düşünen akl-ı selimle ölçmek ve bu değeri ona göre takdir etmek gerekir.

Ayrıca millî egemenlik, realitede yeri olmıyan bir faraziye değil, sosyolojik realiteyi ifade eden bir şeydir. Sosyolojik bakımdan, devletteki üstün iktidar tıpkı toplum hayatının üstün safhasını düzenliyen hukuk kaideleri gibi, sosyalliğin bir gereği olarak toplumun bünyesinden doğmaktadır⁴⁸.

Toplumsal gelişmelere paralel olarak hukuk tekniğindeki gelişmeler, millî egemenlik prensibinin bazı esaslarının, modern anayasa temayülleri ile bağdaşmasını gerekli kılmıştır. Hukuk devleti, bugün medenî toplumlarda kamu hukukunun bir temel kuralıdır. Gerçek demokrasiler, ancak hukuk devleti ile varlığını sürdürebilir. Millî egemenlik ilkesi ise bir yönü ile demokrasiyi, demokratik rejimi ifade eder. Öyle ise günün şartlarına uygun

⁴⁷ Hüseyin Nail Kubalı, Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul, 1969, s. 200-202.

⁴⁸ Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilât Hukuku, s. 211-212.

olarak modern toplum olmanın gereği, hukuk devleti ile millî egemenlik ilkesini bağdaştırmayı gerekli kılar. Anayasa Mahkemesinin yasama işlemlerini yargı yolu ile denetimini, Anayasalarda kuvvetler ayırımına yer verilmesini, millî egemenliğe ters düşen ilkeler olarak görmemek gerekir. Bu tür gelişmeler, millî egemenliği zayıflatacağına, millî egemenlikle bağdaştıracak şekilde, gelişmeye açık tutmak, millî egemenlik ilkesini kuvvetlendirecektir.

1982 Anayasa Tasarısını, Danışma Meclisinde takdim eden, Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı, ilk konuşmasında, millî egemenliğe değinerek, "Millî egemenlik ilkesi, demokrasi rejiminin temeli ve ruhu, teorik ifadesidir ⁴⁹" diyerek, 1982 Anayasası içinde bu ilkenin önemini, değerini ortaya koymuştur.

Millî egemenlik ilkesi, dün olduğu gibi, bugün de hem Anayasamızın bir temel direği, hem de devlet hayatımızın odak noktasıdır. Bütün devlet faaliyetlerinde, millî egemenliği değerlendirmek demokrasinin bir gereği olduğu kadar, Anayasanın kaçınılmaz bir emridir.

Millî egemenliğin bizim için değerini ortaya koyarken, millî egemenliğin, millî bir bayram olarak kutlandığını da gözönünde bulundurmak gerekir ⁵⁰. Millî egemenliğin bayram olarak kutlanması, herşeyden önce bir inanç ve bağlılık meselesidir.

Millî egemenlik, Türk İnkılâbının bir temel prensibidir. Millî Kurtuluşun parolası, millî zaferin sihirli değneği, millî birliğin yapıcı gücüdür.

Atatürk, millî egemenliği, Millî Mücadelenin daha başında savunmakla, herşeyden önce millî birliği sağlamayı amaç edinmiştir. Millî iradenin üstünlüğü ileri sürülerek, milletin kararına uyulması zorunluğu ortaya konmuştur.

Atatürk, millî egemenliği savunmakla yeni devletin kuruluşunu müjdelemiştir. Millî bir devlet, millet gerçeğine dayanan bir devlet millet iradesi ile kurulmuştur.

Millî egemenlikle monarşik devlet düzenini bağdaştırmak mümkün olmadığından Atatürk daha başından itibaren, Sultan-Halife iktidarının karşısında olmuş, başlangıçta bunu açıkça ilân etmemiş olsa bile, millî egemenliği savunarak, T.B.M.M.'nin kuruluşu ile bütün yetkilerin, T.B.M.M.'nde toplanmasını sağlamıştır. Atatürk, millî egemenliği

⁴⁹ Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 7., Birleşim 120, 4.8.1982, s. 15.

⁵⁰ 23.4.1921 Tarih ve 112 Sayılı Kanun.

savunarak, o günün şartları altında, Meclis hükûmeti ve kuvvetler birliği sistemine yönelmiştir. Ancak barış sağlandıktan, Cumhuriyet ilân edildikten sonra yavaş yavaş parlâmenter sisteme geçilmiştir.

Atatürk, millî egemenlik ilkesini savunmakla demokrasiye yönelmiş ve en gelişmiş devlet şekli olan Cumhuriyeti hedef olarak seçmiştir.

Atatürk, millî egemenlik teorisini işlerken büyük bir beceri ve büyük bir bilgi gücü ile Türk gerçeğine cevap verecek şekilde bunu ele almış, başarıya ulaştırmış ve geliştirmiştir.

Türk siyasî hayatında ilk defa, millî egemenlik ilkesini, cesaretle ele alan ve savunan Atatürk olmuştur. Atatürk için millî egemenlik, bir değerdir, bir varlıktır. Türk milletinin varlığıdır: "Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da millî egemenliktir. Yalnız bir makam vardır. O da milletin kalbi, vicdanı ve mevcudiyetidir"⁵¹. Aynı hususu bir diğer konuşmasında da şu sözlerle vurgulamıştır: "Yeni Türkiye Cumhuriyetinin yapısının ruhu millî egemenliktir. Milletin kayıtsız şartsız egemenliğidir"⁵².

Hasan Âli Yücel'in deyimi ile, "Hâkimiyet milletindir. Kırk yıl, evet tam kırk yıl önce kanunlaştırılan bu iki kutsal kelime, millî hayatımızın temelidir. Beraberinde Millî Mücadele tarihini yürüten bu iki kelimeyi, "Egemenlik Ulusundur" diye özleştirebiliriz. Hâkimiyet milletindir. Cumhuriyet buna dayanır; hürriyet buna dayanır; demokrasinin besmelesi budur. Çünkü millet, egemen değilse, bu ve benzeri varlıklar yok olurlar"⁵³.

THE PRINCIPLE OF NATIONAL SOVEREIGNTY AND THE TURKISH CONSTITUTIONS

The author explains the significance of the concept of national sovereignty and how it served as the guiding principle of the War of Independence and of the new Turkish State. The author, furthermore, indicates the importance given to the principle of national sovereignty in the Turkish Constitutions of 1921, 1924, 1961 and 1982.

⁵¹ Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 3. basım, Ankara, 1984, s. 26.

⁵² Ibid, s. 27.

⁵³ Hasan Âli Yücel, Hürriyet Gene Hürriyet, İstanbul, 1960, s. XVII.